

بازخوانی یک سند پیمان در اجرای عدالت در سنه ۱۳۳۳ هـ.ق

رضوان خسروی

مقدمه

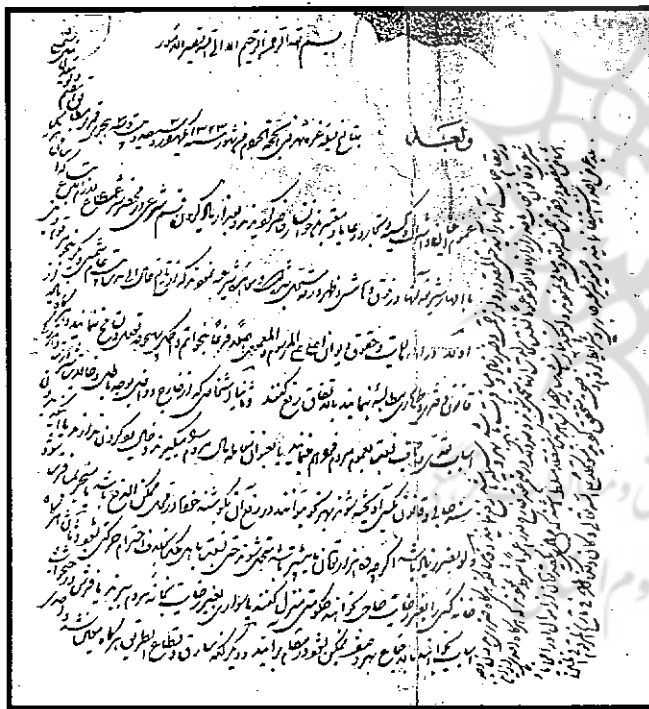
دوران حکومت قاجار در ایران را شاید بدترین دوران حکومتی ایران و در این میان اواخر دوران این حکومت را بدترین وضعیت کشور بتوان به حساب آورد. عدم وجود امنیت، بی‌نظمی و اغتشاش، زورگویی مأموران دولتی از سوی و ظلم و زورگویی خوانین محلی از سویی دیگر، دریافت مالیات‌های ناعادلانه چه از سوی مأموران رسمی و چه از سوی خوانین محلی، گرانی، خشکسالی چندین ساله که منجر به قحطی به ویژه در سال‌های ۱۲۸۷ و ۱۲۸۸ گردید همگی دلالت بر زندگی بسیار سخت و آزاردهنده دارد. به نحوی که در این خصوص چنین سروده‌اند:

به سالی که آدم‌خوری باب گشت
هزار و دویست است و هشتاد و هفت

در سال‌های ۱۲۸۶ تا ۱۲۸۸ که به سال‌های مجاعه معروف است به اندازه‌ای کارد به استخوان مردم رسیده بود که از گوشت حیوانات و چهار پایان و سگ و گربه تغذیه می‌کردند و اکثر افرادی که از مرگ جان به در بردند از شهر و دیار خود متواری شدند و در این میان شهرهای کوچک و آبادی‌ها وضعیتی نامناسب‌تر داشته‌اند. مرحوم حسین واعظ‌زاده که در آن ایام در شهر خوانسار بوده ضمن بیان اوضاع، آورده است که خوانین غالباً با یکدیگر جنگ و منازعه داشته و موقع جنگیدن، تفنگچی‌های کذابی را به خانه‌های مردم بیچاره فرستاده، صاحبان خانه‌ها با فقر عمومی که غالب طبقات جامعه به آن مبتلا بودند مجبور می‌شدند وسایل پذیرایی را تهیه نمایند و مردم ناچار بودند با شکنجه و رنج روحی مظالم و تعدیات آنان را تحمل نمایند. مرحوم ملا حسن متخلص به جناب از فضلی اهل منبر و از شعرای چیره‌دست آن عصر با سرودن مثنوی شیوا و انتقادی تحت عنوان «فقر الاسلام» و انتشار شبانه آن با بیانی شیوا به بیان حقایق عریان پرداخت که در بیداری مردم تأثیری فراوان داشت. در چنین اوضاع و احوالی در سال ۱۳۲۳ ق جمعی از سران و بزرگان خوانسار در مجلسی گرد آمده و قسم‌نامه‌ای را در پنج بند تنظیم نموده که در رفع ظلم و جور و اجرای عدالت و ایجاد نظم به طور متحد اقدام نمایند متنی که بازخوانی آن در پی می‌آید متن قسم‌نامه (سوگندنامه) یاد شده است.

بسم الله الرحمن الرحيم الا الى الله تصير الامور
و بعد به تاریخ ليله غره شهر ذی الحجة الحرام من شهور سنه
یک‌هزار و سیصد و بیست و سه هجری قمری مطابق با هفتم دلو
تیلان تیل^۱ شمسی، عموم اعیان و اشراف و کسبه تجار و رعایا و
معتبرین خوانسار حاضر گردیدند و بعد از یاد کردن قسم شرعی
در محضر شرع مطاع لازم الاتباع که اسامی هر یک با امهار شریفه
آنها در فوق و هامش و ظهر ورقه مسجل شده است و مؤید شرعیه
نمودند که از تاریخ حال الی مدت بیست عام^۲ شمسی دیگر به نحو
مرقوم ذیل:

اولاً: در امور مالیات و حقوق دیوان اصلی علی المرسوم و المعمول
اصلاً فرعاً بنحو اتم و اکمل به هیچ وجه تعلل و تسامح ننمایند و
هرگاه یله^۳ از قانون دفتری و... مطالبه بنمایند بالاتفاق رفع کنند.

ثانیاً: اشخاصی که از خارج و داخل وجه باطل و حالات شرارت
و هرزگی اسباب تعدی و اجحاف نسبت به عموم مردم فراهم بنمایند
یا به عنوان معامله، مال مردم را می‌گیرند و خیال رد کردن ندارند یا

اینکه بدون سند حسابی و قانون به کسی آویخته شوند به هر نحو بتوانند در رفع آن بکوشند، خود را در
محل ممکن الرفع باشد یا منجر به مسافرت شود ولو به ضرر زیاد باشد اگرچه ده هزار تومان یا بیشتر
باشد متحمل شوند حتی نسبت به اهل، مگر به خلاف احترام حرکتی بشود.

ثالثاً: هرگاه خانه کسی را به غیر رضایت صاحب بخواهند حکومتی منزل کند یا سواری به غیر
رضایت به خانه مردم ببرند یا فرش و رختخواب و اسباب بخواهند بالا جماع به هر وصف ممکن در
مقام برآیند.

رابعاً: دیگر آنکه سارق و قطاع الطريق هرگاه معین نشد و احدی در مقام حمایت آنها برآیند
حتی المقدور ولو به زحمت و ضرر زیاد و مسافرت باشد به هر وسیله باشد رفع نمایند.

خامس: آنکه هرگاه ضرری بدون وجه شرعی و قانون حساب به احدی از آنها وارد شود عموماً

نسبت به حالات آنها متحمل شوند و بعد ذلک در ضمن عقد خارج لازم عموماً شرط نمودند که هرگاه احدی از این اشخاص مفصله در فقرات خمسه تغلل و مسامحه نمودند ولو به یک دینار باشد سایر حضرات هر یک متنفذ مسلط باشند که موازی یک صد تومان از اموال او را مجاناً و بلاعوض اخذ و استیفا نمایند و صیغه شرعیه جاری و شرایط لازم و صحت متحقق گردید. متوکلاً علی الله تعالی و کان ذلک له فی تاریخ المرقوم فی المتن.

هامش و امهار

جناب مستطاب حاج شیخ محمدباقر^۵ [مهر:] الواثق بالله الصمد باقر بن محمد

جناب مستطاب شجاع الذاکرین^۶ [مهر:] هو یعلی

جناب حاجی محمد اسمعیل^۷ حاج باقر [مهر:] محمد اسمعیل بن محمدباقر

جناب حاجی غلامحسین آقا علی [مهر:] الراجی غلام حسین

جناب حاجی علی آقا زاهدی [مهر:] نادعلی آعلی زاهد

جناب حاجی محمدرحیم وادشتی [مهر:] محمدرحیم

آقا باقی آقا عزیز [مهر:] یا باقر العلوم

جناب حاجی حسن آقا علی [مهر:] حسن بن علی

جناب حاجی میرزا احمد حاجی فرج الله [مهر:] الراجی احمد بن

فرج الله

جناب آقا سید معصوم^۸ [مهر:] معصوم الحسینی

جناب حجی محمد هاشم دباغ [مهر:] محمد هاشم بن احمد

جناب حاجی میرزا محمد آقا عباس [مهر:] اللهم صلی علی محمد و

آل محمد

جناب حاجی حبیب الله حاجی رضا [مهر:] الراجی حبیب الله

جناب حاجی محمد اسمعیل حاجی محمد هاشم [مهر:] الراجی

اسمعیل

جناب حاجی محمد آقا عباس [مهر:] محمد بن عباس

جناب آقای حاجی آقا شیخ میرزا محمد [مهر:] محمد جعفر بن محمد

جناب آقای زین العابدین آقا محمد اسمعیل [مهر:] زین العابدین بن اباعبدالله

جناب آقای علی اکبر حاجی اسمعیل [مهر:] علی اکبر

جناب حاجی محمد علی حاجی علی اکبر [مهر:] جان ز علی محب علی

جناب آقای حسین حاجی محمد حسین [مهر:] محمد حسین بن محمد حسن

آقای محمد علی حاجی حبیب الله [مهر:] ناخوانا

حاجی محمد مهدی حاجی حبیب الله [مهر:] الواثق بالله محمد مهدی بن حبیب الله

حاجی محمد کاظم عصار [مهر:] محمد کاظم

حجی محمدرضا حاجی محمد تقی [مهر:] العبد محمدرضا

جناب آقای محمد اسمعیل حاجی جواد [مهر:] محمد اسمعیل

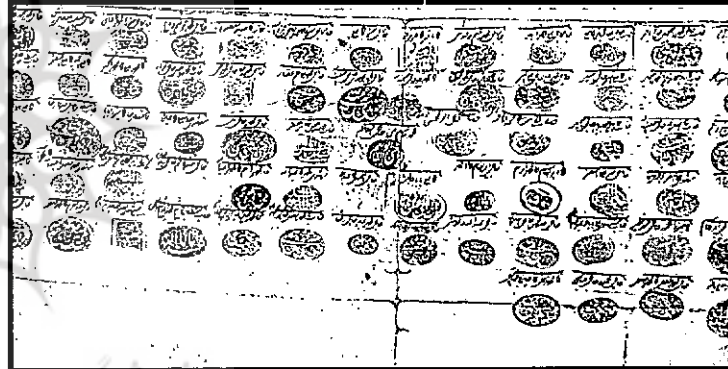
آقای محمد علی آقای محمد اکبر [مهر:] محمد علی

آقا علی اکبر آقا علی اصغر [مهر:] علی اکبر

جناب مستطاب حاجی محمد مهدی آقا عباس [مهر:] یا قائم آل محمد

جناب حاجی محمد علی آقا باقر [مهر:] محمد علی

حسین حاجی محمد شفیع^۹، راقم [مهر:] صدر المشایخ

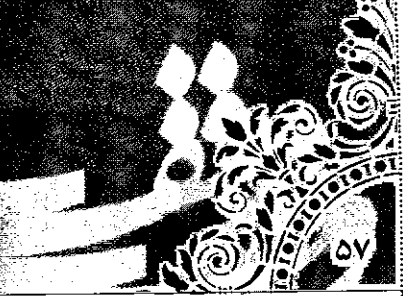
جناب آقا اسدالله حاجی حبیب الله [مهر:] الراجی اسدالله بن حبیب الله
 جناب آقا زین العابدین حاجی اسمعیل [مهر:] زین العابدین بن اسمعیل
 جناب آقا میرزا محمد آقا باقر [مهر:] میرزا محمد بن باقر
 جناب آقای ابوالحسن [مهر:] الراجی ابوالحسن
 محمد قاسم بن حاجی اسدالله [مهر:] الراجی ابوالقاسم
 جناب آقای سید حسن آقا میرجعفر [مهر:] یا امام حسن عسگری
 حاجی محمد حاجی تقی [مهر:] الراجی محمد بن محمد تقی
 مشہدی عباسعلی آقا حسین [مهر:] عباسعلی
 آقا غلامرضا آقا میرزا بابا [مهر:] الراجی غلامرضا
 جناب مستطاب حاجی میرزارضا [مهر:] الراجی الی الله محمد رضا بن محمد سعید
 آقا علی آقا محمد حسین [مهر:] علی آقا محمد حسین
 آقای غلامحسین آقا میرزا احمد [مهر:] [بالای مهر آرم شیر و خورشید] غلامحسین
 آقا محمود حجی فرج الله [مهر:] محمود
 مشہدی علی اصغر اخوی آن [مهر:] علی اصغر
 جناب حاجی میرعلی اصغر [مهر:] علی اصغر موسوی
 آقا ابوالقاسم آقا محمد ابراہیم [مهر:] ابوالقاسم
 حاجی ابوالقاسم آقا احمد [مهر:] ابوالقاسم
 آقای علی بابا حاجی فاطمہ [مهر:] موکلم علی، علی بابا
 حاجی اسمعیل آقا عبد الله [بدون مهر]
 مشہدی محمد آقا عبد الله [مهر:] یا محمد بن عبد الله
 ملا محمد ہاشم آقا محمد آقا عبد الله [مهر:] محمد ہاشم بن محمد
 حاجی سید کاظم حاجی سید حسین [بدون مهر]
 کربلایی زین العابدین آقا تقی مالگانی [مهر:] زین العابدین بن تقی
 مشہدی محمد مہدی آقا عبد الله آقا محراب [مهر:] الراجی محمد مہدی بن عبد الله
 آقای حبیب الله آقا رحیم خالو حاجی [مهر:] یا حبیب الله
 آقا میرزا یحیی خلف جناب حاجی محمد مہدی [مهر:] الراجی یحیی
 آقا میرزا حسین حاجی ابوالقاسم [مهر:] الراجی حسین بن ابوالقاسم
 آقا میرزا محمود حاجی محمد نصیر [مهر:] محمد بن محمد نصیر
 جناب مشہدی علی بابا ابن مرحوم آقای محمد [مهر:] علی بابا [بالای مهر ALIBABA پائین مهر
 سال ۱۳۲۰]

حاجی غلامحسین حاجی اسدالله [مهر:] الراجی غلامحسین بن اسدالله
 حاجی عبد الله وادشتی [مهر:] یا ابا عبد الله
 حاجی علی اکبر حاجی محمد مہدی [مهر:] علی اکبر بن محمد مہدی
 حاجی محمد ابن حاجی رضا [مهر:] محمد
 جناب آقای محمد مہدی حجی محمد علی [مهر:] الراجی محمد مہدی بن محمد علی
 آقای محمد حسن حاجی زین العابدین [مهر:] محمد حسن [لاتین] HASSAN
 جناب مستطاب شیخ عبد الله شیخ الحرام [مهر:] یا ابا عبد الله
 مشہدی نصر الله جدید تاجر [مهر:] نصر الله
 حاجی عبدالکریم آقا محمد مہدی [مهر:] الراجی عبدالکریم بن محمد مہدی
 آقای علی اکبر آقا کاظم [مهر:] علی اکبر

آقا محمدصادق کربلایی باقر [مهر]: [ناخوانا]
 حاجی فرج حقی [مهر]: [الراجی فرج الله]
 حاجی محمدجعفر آقا محمد مهدی [مهر]: [الله الغنی، الراجی جعفر]
 حاجی محمود حاجی عباس [مهر]: [یا محمود]
 آقا محمدتقی آقا حسین آقا محمدتقی [مهر]: [محمدتقی].

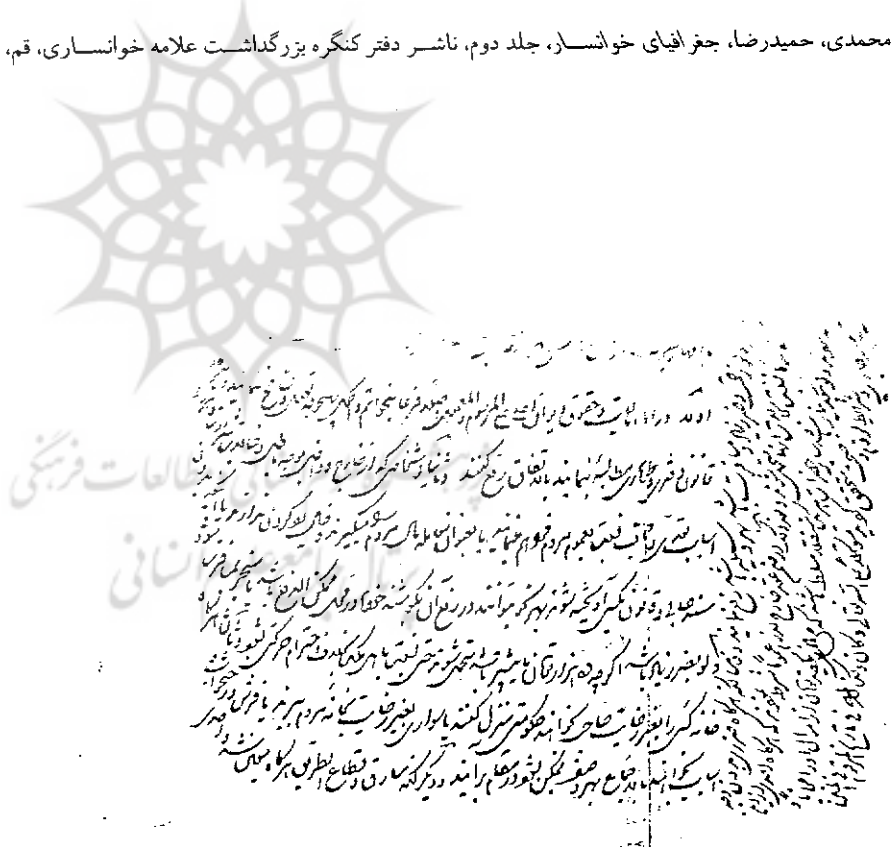
پی‌نوشت‌ها:

۱. سوره شوری بخشی از آیه ۵۳، بدانید که به سوی خدا باز می‌گردد کارها.
۲. دلو - ماه یازدهم از بروج دوازده‌گانه مطابق با بهمن‌ماه، نیلان ثیل به معنی سال مار است.
۳. عام به معنای سال است همچون عام‌الفیل به معنای سال فیل.
۴. یله به معنای آزاد، ول و رها است.
۵. حاج شیخ محمدباقر مشایخی فرزند شیخ میرزا احمد نماینده مردم خوانسار و گلبایگان در دوره اول مجلس شورای ملی (۱۳۲۴ تا ۱۳۲۶ ق) بود و در سال ۱۳۵۳ هـ ق وفات یافت و در قبرستان شرقی خوانسار مدفون است.
۶. ملاعلی شجاع‌الذکرین از روحانیون صاحب نفوذ و متمول خوانسار بوده است. ایشان در اغتشاشات و کشمکش‌های خوانین محلی در خوانسار بر اثر ضربات وارد بر شکم و فرو رفتن استخوان‌های دنده بر اعما و احشاء در سال ۱۳۳۶ هـ ق وفات یافته و در قبرستان موسوم به قبرستان «پاقله» دفن شده است. مرحوم افسر خوانساری در وفات ایشان اشعاری سروده است که ماده تاریخ آن چنین است:
 بناله افسر افسرده گفت در فوتش
 «علی ز شوق علی گفتی از زمانه وداع» ۱۳۳۶
۷. حاج محمداسماعیل حاج باقی پدر مرحوم آیت‌الله شیخ محمد مهدی فاضل خوانساری از بزرگان شهر خوانسار بوده است. بنابر آنچه در فهرست نسخه‌های خطی مؤسسه علمی فاضل خوانساری، دفتر اول، صفحه ۱۴ آمده است ایشان دستور ساختن گلدسته مسجد آقا اسدالله را می‌دهد که در حال حاضر این اثر بر اثر نوسازی از بین رفته است. مسجد آقا اسدالله خوانسار و موقوفات آن در فصل‌نامه وقف میراث جاویدان شماره ۴۱-۴۲ درج شده است.
۸. آقا سیدمعصوم فرزند حاج میرباقر بنیانگذار حوزه علمیه باقرالعلوم (ع) - مدرسه میرباقری - است. نسب شریف ایشان (مرحوم حاج میرباقر) با ۲۶ واسطه به حضرت امام علی نقی (ع) می‌رسد فرزندان ایشان اکنون به خانواده‌های میرباقری مشهورند.
۹. مرحوم محمدحسین شفیعی متخلص به «اختر» و ملقب به صدرالمشایخ از علما، ادبا، خوشنویسان و شعرای خوانسار بود. آن مرحوم علاوه بر موقعیت ممتاز معنوی و روحانی در زمینه شعر و شاعری و خوشنویسی مهارتی نام‌داشته به گونه‌ای که در گفتن ماده تاریخ او را همپایه نصرآبادی و آتش اصفهانی دانسته‌اند. از نظر ادبی آثار پراکنده ایشان شامل اسناد و لوایحی که توسط وی به مناسبت‌های مختلف همچون انشای وقف‌نامه‌ها، اسناد مربوط به تقسیم آب انبار داخل شهر خوانسار، تنظیم اجاره‌نامه‌های موقوفات و غیره از ایشان به یادگار مانده است. انشای این سوگندنامه (قسم‌نامه) نیز به قلم ایشان است. به مناسبت مقام شامخ روحانی و معنوی ایشان در بین مردم، ظل السلطان در ماه شعبان ۱۳۱۳ طی حکمی وی را به لقب صدرالمشایخ ملقب کرده است. مرحوم صدرالمشایخ در سنه ۱۳۳۶ هـ ق دار فانی را وداع گفت. ماده تاریخی در وفات خویش سروده است که یک بیت آن چنین است:
 اختر برای سال وفات خود بگو
 «رفتم چه با ولای علی فاش از جهان» ۱۳۳۶
۱۰. مالگاه، یکی از محله‌های شهر خوانسار که در سمت غرب شهر واقع است.
۱۱. شیخ عبدالله شیخ الحرم - شیخ مولی عبدالله پسر شیخ محمدحسین پسر حسین پسر عبدالعال خوانساری فریدنی. بسیاری از فضلا و علما و مدرسان شاگرد او بودند و نزد او شاگردی کردند از جمله حاج آقا جوهر، معلم پسران ناصرالدین شاه قاجار مشهور به آقاباشی معتمدالحرم. بعد از تکمیل درسهایش در قریه شش‌جوان در فریدن مسکن گزید بعد از وقوع اختلاف در فریدن به تهران مهاجرت نمود و هنگامی که حاج آقا جوهر - معتمدالحرم - بر مهاجرت ایشان اطلاع یافت او را به ناصرالدین شاه معرفی کرد و وی را برای بیان مسائل در حرمش شیخ الحرم قرار داد و پس از آن به شیخ الحرم ملقب شد و او را سرپرست موقوفاتش قرار داد. از معروف‌ترین آثار ایشان رساله سوقان‌نامه در شکایت از مردم زمان و مقاسد رایج در اطراف ناصرالدین شاه قاجار است. او پدر شیخ احمد و شیخ باقر شیخ الحرم است.

منابع و مأخذ:

- قرآن کریم
۱. ابن الرضا، سید مهدی، ضیاء الابصار فی ترجمه علماء خوانسار، جلد دوم، انتشارات انصاریان، قم، ۱۳۸۲.
 ۲. حسینی، سید جعفر اشکوری، فهرست نسخه های خطی کتابخانه آیت الله فاضل خوانساری، جلد اول، مؤسسه علمی فرهنگی آیت الله فاضل خوانساری، ۱۳۷۴.
 ۳. شجره نامه سادات ورته حاج میر باقر خوانساری و وقف نامه چه مدرسه علمیه میر باقری خوانسار، سال ۱۴۰۶ ق.
 ۴. معین، محمد، فرهنگ فارسی (ج ۱-۶)، امیر کبیر، چاپ یازدهم، ۱۳۷۶.
 ۵. میر محمدی، حمید رضا، اختران فروزان خوانسار، انتشارات ارمغان قلم، ۱۳۷۸.
 ۶. بخشی، یوسف، تذکره شعرای خوانسار، مطبوعاتی میرپور، تهران، ۱۳۳۶.
 ۷. زهرایی، فضل الله، دورنمای خوانسار، چاپ رنگین، تهران، ۱۳۴۱.
 - ۸- میر محمدی، حمید رضا، «مسجد آقا اسدالله خوانسار و موقوفات آن»، فصل نامه وقف میراث جاویدان، شماره ۴۲-۴۱، بهار و تابستان ۱۳۸۲.
 - ۹- خسروی، محبوبه، «سند موقوفه حاج حبیب الله قودجانی»، فصل نامه وقف میراث جاویدان، شماره ۶۵، بهار ۱۳۸۸.
 - ۱۰- میر محمدی، حمید رضا، جغرافیای خوانسار، جلد دوم، ناشر دفتر کنگره بزرگداشت علامه خوانساری، قم، ۱۳۷۸.

Handwritten text in Persian script, likely a library stamp or a note, overlaid on the geometric pattern.

A grid of small circular stamps or seals, possibly a collection of library or archival marks.